

BALKANLARDA BİR MODERNLEŞME ÖRNEĞİ: RUSÇUK*

Özet

Rusçuk, 1388 yılında Türk hâkimiyetine girdikten sonra hızla gelişmiş, daha 16. asırda, nakliye, ticaret ve askerî açılardan, bölgenin son derece hareketli bir merkezi hâlini almıştır. Şehrin yıldızı özellikle Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği sırasında parlamış, bağımsız bir Bulgaristan vücuda getirilmesi fikrinin önüne geçilmesi maksadıyla adil ve müreffeh bir idare oluşturulması yolunda adımlar atılarak Balkanlardaki Osmanlı modernleşmesi buradan başlatılmıştır. 1864 yılında Tuna vilayeti kurulmuş ve Rusçuk bu vilayetin merkezi olmuştur. Şehirde Türk ve Bulgar gençlerinin eğitim göreceği okullar faaliyete geçmiş, vilayet matbaası açılarak eğitim görenlere Bulgarca ve Türkçe materyal temin edilmiş ayrıca Tuna adıyla ilk resmî vilayet gazetesi ve Tuna Salnamesi neşredilmiştir. "Islahhane" adı altında sivil teknik okullar açılmış, asayişin sağlanması amacıyla karakollar kurulmuştur. Yol ve köprü yapımının hızlandığı bu dönemde, bir İngiliz şirketine ihale edilen Rusçuk-Varna demiryolu 8 Kasım 1866'da trafiğe açılmıştır. Tarımın gelişmesi ve daha çok ürün sağlanabilmesi için boş araziler tarıma kazandırılmış ve Avrupa'dan tarım makineleri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rusçuk, Modernleşme, Balkanlar, Mithat Paşa.

AN EXAMPLE OF MODERNIZATION IN BALKANS: RUSÇUK

Abstract

Ruse/Rustchuk developed rapidly after it fell under the domination of Turks in 1388 and as early as the 16th century became an active logistic, trade and military center of the region. The city rose especially during the governorate of Midhat Pasha and to prevent the idea of independent Bulgaria, a fair and prosperous administration was targeted. Therefore Ruse was the starting point of Ottoman modernization in the Balkans. Danube Vilayet was created from eyalets of Ruse, Vidin and Nis in 1864 and Ruse became the center of that vilayet. Mixed Turk-Bulgarian schools were introduced in the city, teaching materials for students and first official vilayet newspaper Tuna were published in both Turkish and Bulgarian with the opening of vilayet printing house. Civil Technical Schools called as 'Islahhanes' were opened and police stations were established to maintain the order and safety of the community. During that period when road and bridge construction advanced Ruse-Varna Railway line, construction of which was undertaken by an English company was inaugurated on 8th November, 1866. Wastelands were transformed into agricultural lands to gain more yields and farm machinery were brought into the city from Europe to develop agriculture.

Keywords: Ruse, Modernization, Balkans, Midhat Pasha.

* Bu çalışma, 27 Haziran-1 Temmuz 2012 tarihleri arasında Girit'te düzenlenen 20. CIEPO Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuş fakat yayımlanmamıştır.

I. GİRİŞ

Askerî ve ticari sevkiyat bakımından önemli bir merkez olan Rusçuk, Bulgaristan’da Tuna Nehri’nin güney sahilinde ve Lom (Kara Lom) Nehri’nin Tuna’ya birleştiği yerdedir (Popov 1928: 5; Şemseddin Sami, 1308: 2323; İnciciyan ve Andreasyan 1974: 130). Tuna kıyısındaki karayolları ile İstanbul’a bağlanan güzergâhta bir kervansarayına benzeyen, öte yandan Orta Avrupa’dan Karadeniz’e uzanan su yolunun önemli bir istasyonu konumunda olan Rusçuk’ta trafiğin, özellikle askerî organizasyonlarda canlandığı görülmüştür (İvanova 1996: 51; Babinger 1988: 784; Siromahova 1970: 43).

Şehrin kuruluşuyla ilgili günümüze ulaşan bilgiler oldukça sınırlıdır. Bulgar kaynaklarına göre, Roma İmparatoru Trayan (MS. 98-117) döneminde kurulmuş olan şehir, hızla gelişerek bir liman şehri hâlini almıştır. Bir garnizon Roma lejyoneri tarafından korunan şehir ve kale (Parmakov 1936: 1; Simeonov 1929: 4) 4. yüzyıldaki etnik dalgalanmalar sebebiyle Roma’nın Tuna sınırındaki diğer toprakları gibi pek çok yağma ve saldırıya uğramıştır. Kabileler, şehirler ve köyler yok edilirken burası da yıkım akıbetinden payını almıştır. 7. yüzyıldan itibaren Bulgar Devleti’ne tabi olan şehir, eski Roma kalesinin bulunduğu yerde bir köy olarak ihtişamlı günlerinden uzak kalmıştır (Erdoğan 2005: 425).

Osmanlıların Balkanları ele geçirmelerine kadar Bulgarların Orta Çağ Tuna Kalesi hüviyetinde olan Rusçuk, İkinci Bulgar Devleti’nin (XII-XIV. yy.) kuzey sınırındaki savunma hattını oluşturan kaleler silsilesinden olmuştur (Bakardjieva & Yordanov 2001: 2). Osmanlıların bölgeyi fethetmesinden yaklaşık bir asır sonra, Türk kalesi olarak tekrar sahneye çıkmıştır (Parmakov 1936: 5; Simeonov 1929: 4). Balkanlar’da Osmanlı fetihleri başladığında Bulgar toprakları da yavaş yavaş Osmanlı hâkimiyetine girmiş, 1388 yılında Tuna kenarındaki diğer kaleler gibi Rusçuk da fethedilmiştir (Mehmed Neşrî 2008: 117; İsmail Hami Danişmend 1971: 76; Franz Babinger 1988: 784; ayrıca bkz. Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 1999: 180). Türk hâkimiyeti altında Rusçuk hızla gelişmiş, daha 16. asırda, nakliye, ticaret ve askerî açılardan, bölgenin son derece hareketli bir merkezi hâlini almış, daha önce ön safta yer alan Niğbolu ve Silistre gibi yakınındaki müstahkem şehirleri geride bırakmıştır. 14 Haziran 1576’da Rusçuk’tan geçen Fransız seyyahı Pierre Lescapier, kısmen yayınlanmış olan seyahatnamesinde, şehri kalabalık nüfuslu, canlı ve zengin olarak tasvir eder (Babinger 1988: 785; Parmakov 1936: 5).

16. yüzyıl ortalarından itibaren gerçekleşen hızlı nüfus artışının en önemli sebebi, buranın Osmanlı ordusunun stratejik planlarına dahil edilmesidir. Bu tarihlerde Rusçuk kaza merkezi olmuş, Tuna limanları arasında önemli bir yer işgal ederek Yergöğü ile birlikte

Polonya, Transilvanya ve Vlaşko'dan imparatorluğun başkentine giden yolu koruma altına almıştır. Şehir, Varna ile İstanbul arasındaki trafiğe at ve arabacılar temin eden önemli bir kara istasyonu olmasının yanı sıra Kladovo-İsakça arasındaki nehir yolu boyunca kayık, gemi ve eğitimli personel temin eden hareketli bir liman ve tersaneye de sahip olmuştur. Coğrafi konumu ekonomik hayatın gelişimi için uygun şartlar sağladığından şehir Osmanlı pazarına aktif ve başarılı bir şekilde katılan birimler arasında yerini almıştır (Bakardjieva & Yordanov 2001: 17-18; Şarova 1997: 63; ayrıca bkz. Bostan 1992: 23).¹

17. yüzyıl başlarından itibaren Rusçuk, Roma döneminde olduğu gibi Tuna filosunun merkezi hâline gelmiş, 1603 yılında Tuna'yı korumakla görevlendirilen 50 firkateyn kışı Rusçuk Limanı'nda geçirmiştir. Bu durum artık Rusçuk'un diğer Tuna şehirlerine göre stratejik öneminin arttığına işaret etmektedir (Doykov 1959: 15).

17. yüzyıl Bulgar siyasetçi ve tarihçilerinden Petır Bogdan Bakşev, 8 Eylül 1640 tarihinde ziyaret ettiği Rusçuk'ta 200 Hristiyan, 200 Ermeni ve 3000 Müslüman evi bulunduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle nüfus hakkında da rakamlar vererek şehirde 1000 Hristiyan, 1000 Ermeni ve 15000 Müslüman mevcudu olduğunu yazmıştır. Petır Bogdan Bakşev'in hane sayılarını gösteren rakamları 1656/57 ve 1663 yıllarına ait cizye kayıtlarına uymaktadır (Yordanov & Bakardjieva 1999: 32-33; Popov 1928: 7).

Ünlü Bulgar Katolik din adamı ve Ohrid Piskoposu Françesko Soimiroviç 3 Ağustos 1666 tarihli raporunda Rusçuk için şu ifadeleri kullanmıştır:

1664 yılında, Tuna kıyısında bulunan katedral şehri Rusçuğu ziyaret ettim. Şehir çok güzel ve bir çok milletten bir çok insan burada yaşıyor. Yunan Kilisesi'ne mensup kendi metropoliti var. Bizim yani Katoliklerin, piskoposu yok ve Katolikler, toplam 8 evde 45 kişilik nüfusa sahipler. Ben bunlardan 15 kişiyi kutsadım (Yordanov & Bakardjieva 1999: 36).

1697'den 1701'e kadar Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Macar göçmeni Tökeli İmre'nin kâtipliğini yapan Yanoş Komaromi, Tuna'da yaptığı yolculuğun tasvirinde, “Tuna kıyısında uzanan Rusçuk, büyük bir Osmanlı şehridir. Bir kalesi vardır ve tüm Tuna firkateynlerinin, kayıkların ve gıda maddeleri taşıyan gemilerin limanıdır. Tuna Paşası burada yaşıyor ve her şeyi ucuza veriyor” demektedir (Keren 1996: 59; Yordanov & Bakardjieva 1999: 38).

¹ Rusçuk Tersanesi'nde Tuna için elverişli kalita, firkate, şayka ve üstü açık gibi gemiler yanında, muhafaza maksadıyla aktarma, şalope ve kırlangıç gemileri inşa edilmekteydi.

Seyyahların izlenimlerini anlatan bu ifadelere ve Rusçuk Şer'iyye sicillerine göre şehir, 17. yüzyılın sonlarına gelindiğinde tersanesi ve limanı ile askerî sevkiyat merkezi² olma özelliğinin yanında Müslümanlar ve diğer milletler için gümrüğü ve ticaret potansiyeli ile de cazibe merkezi olmuştur.³

18. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Osmanlı-Rus savaşlarından dolayı Rusçuk stratejik bakımdan ayrı bir değer kazanmış, 1768-1774 yıllarında kalede yeni savunma sistemi inşa edilmiş, şehrin etrafı surlarla çevrilmiştir. Yüzyılın sonlarına doğru Rusçuk Kalesi, Şumnu, Varna ve Silistre kaleleriyle beraber Osmanlı Devleti'nin kuzeyinde kalan topraklarını korumak maksadıyla oluşturulan savunma sisteminin önemli bir ayağı olmuştur (Kaçan vd. 2009: 14-15).

Şehrin yıldızı özellikle Midhat Paşa'nın Tuna Valiliği sırasında parlamış, (Parmakov 1936 p. 8-10) bağımsız bir Bulgaristan vücuda getirilmesi fikrinin önüne geçilmesi maksadıyla adil ve müreffeh bir idare oluşturulması yolunda adımlar atılarak Balkanlardaki Osmanlı modernleşmesi buradan başlatılmıştır. 1864 yılında çıkarılan “Vilayet Nizamnamesi”ne göre Rusçuk, Vidin ve Niş eyaletleri birleştirilerek Tuna vilayeti kurulmuş (Babinger 1988: 786) ve Rusçuk bu vilayetin merkezi olma hüviyetini kazanmıştır. Şehirde Türk ve Bulgar gençlerinin eğitim göreceği okullar faaliyete geçmiş, vilayet matbaası açılarak eğitim görenlere Bulgarca ve Türkçe materyal temin edilmiş ayrıca Tuna adıyla ilk resmî vilayet gazetesi ve Tuna Salnamesi neşredilmiştir (Bulgaristan'da Türk Basını 1980: 160; Babinger 1988: 786). "Islahane" adı altında sivil teknik okullar açılmış, asayişin sağlanması amacıyla karakollar kurulmuştur. Halkın isyanına neden olan vergi konusuna da el atılarak vergi türlerini hafifleten ve toplanmasını kolaylaştıran düzenlemeler getirilmiştir. Yol ve köprü yapımının hızlandığı bu dönemde, bir İngiliz şirketine ihale edilen Rusçuk-Varna demiryolu 8 Kasım 1866'da trafiğe açılmıştır (Akyıldız 2002: 131). Bu hat Osmanlı Devleti'nin ilk demiryolu hattıdır. (Kiel 2008: 246) Tarımın gelişmesi ve daha çok ürün sağlanabilmesi için boş araziler tarıma kazandırılmış ve Avrupa'dan tarım makineleri getirilmiştir. Bu iyi niyetli

² Bulgaristan Millî Kütüphanesi, Oryantal Bölümü (NBKM), *Rusçuk Şer'iyye Sicili (R) 4*, v. 33a, 35a, 39b.

³ Nehir ve göllerde faaliyet gösteren İnce Donanma konusunda dünyada en önemli ve görkemli süreci yaşayan millet Türkler olmuştur. Bunun en güzel ve kendine özgün ifadesi ise Tuna nehrinde yaşanmıştır. Bölgede, yaklaşık beş yüz yıl boyunca Tuna nehrinin pek çok kıyısına hâkim olan Türkler savaşlarını, ulaşımını, ticaretlerini önemli ölçüde bu nehri kullanarak yapmışlardır. Tuna nehrinde bin bir çeşit fayda ile akıp giden Osmanlı İnce Donanması ve nehir kenarlarındaki güçlü kaleler düşmana karşı düzenlenen seferlerde stratejik açıdan büyük bir önem taşımakta ve Avrupa içlerine dek uzanan Osmanlı destanına ayrı bir renk katmaktaydı. Avrupa'daki Osmanlı toprakları Osmanlı İnce Donanması ile hayatiyetini sürdürürken, Osmanlı İnce Donanması da nehir kenarlarındaki kale şehirlerinden beslenmekteydi. Şüphesiz bu kale şehirlerinin en mühimlerinden biri de Rusçuk'tu.

çalışmalara ve gayretlere rağmen Balkanların maruz kaldığı iç ve dış tehditlerden Rusçuk da nasibini almış 1877-78 Rus Harbi ve sonrasında ağır hasara uğramıştır. 21 Şubat 1878 Edirne mütarekesi ile boşaltılan şehrin 1880’de kalesi ve tahkimatı yıkılarak Bulgarların eline geçmiştir (Kiel 2008: 249; Babinger 1988: 786).

II. MODERNİZASYON ÇALIŞMALARI

Osmanlı modernleşmesi sadece Türkiye ile sınırlı değildir. Fransız İhtilali’nin tüm kıta saatinde yaydığı milliyetçilik dalgasıyla güçlenen fakat esasen Orta Çağdan beri Balkanlarda mevcut bulunan devlet yapıları, kilise, dil, edebiyat ve her daim canlı tuttukları bağımsızlık idealiyle hem tüm Osmanlı modernleşmesinin hızlandırıcısı olmuş, hem de devletin yıkılışına ve yeni ulus-devletlerin doğuşuna temel oluşturmuştur.

Osmanlı modernleşmesi otokratik bir modernleşmedir (Söğütü 2010: 108),⁴ iç ve dış gelişmeler, hayatının son kırk yılında imparatorluğu bu otokratik modernleşmeden anayasal bir monarşiye kadar sürükledi, imparatorluk genç Cumhuriyet’e parlamento, siyasal parti kadroları, basın gibi siyasal kurumları miras bıraktı. Cumhuriyet’in tabipleri, fen adamları hukukçu, tarihçi ve filologları son devrin Osmanlı aydın kadrolarından çıktı. Cumhuriyet ilk anda eğitim sistemini, üniversiteyi, yönetim örgütünü, mali sistemini imparatorluktan miras aldı. Cumhuriyet devrimcileri bir Orta Çağ toplumuyla değil, son asrını modernleşme çabaları ile geçiren bir toplumla yola çıktılar. Cumhuriyet’in radikalizmini kamçılaman öğelerden biri de toplumdan değişim adına yeterince talep oluşmadığı için radikal olamayan Osmanlı modernleşmesidir.

18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında Osmanlı reformcuları modernleşme problemini Osmanlı toplum hayatının tüm alanlarına Batı bilgi birikiminin yerleştirilmesi olarak tanımlıyorlardı. Modernleşme bu dönemde temelli ve kapsamlı bir dönüşüm süreci olarak algılanmıyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısının Osmanlı reformcuları ise imparatorluğun artık kapsamlı bir reforma ihtiyacı olduğunun bilincindeydiler. Batı Avrupa’daki modernleşme Sanayi Devrimi’nin yol açtığı değişim ilişkileri neticesinde gerçekleşmişti. Buna karşın Osmanlı İmparatorluğundaki ekonomik, sosyal ve kültürel değişim Batı Avrupa’dakine göre tamamen farklı koşullara bağlı olarak başladı. Osmanlı İmparatorluğu, askerî mağlubiyetler ve toprak kayıpları sonucunda savunmaya dayalı bir modernleşme modelini benimsedi. Reformlar bürokratik seçkinler tarafından devleti muhafaza için tetiklenmiş ve aynı zamanda “yukarıdan” dayatılmıştır. “Batılılaşma”

⁴ Osmanlı modernleşmesi, halktan ziyade merkezi otoritenin talepleri doğrultusunda uygulamaya konulmuş bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Midhat Paşa, vilayet yönetiminde Tanzimat’ın başından beri uygulanan modern otokratik yöntemi terk eden ilk devlet adamıdır.

olarak adlandırılan reform politikası Osmanlı toplumundan yükselen taleplerden ziyade imparatorluğa etki eden dış faktörlerden dolayı ülke gündemine girmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun zayıflayan askerî gücü ve Rusya'nın Balkanlar'da artan baskısı, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı politikasındaki nüfuzunu arttırmalarına imkân tanıdı. II. Mahmut'un askerî, ilmiye, bürokrasi ve toplumsal alandaki temel reform adımları Tanzimat Fermanı ile yeni bir boyut kazanmıştır (Gencer 2008: 355-356).

Tanzimat reformları ilk olarak devletin merkezine odaklanmış, ancak 1860'lı yıllarda taşraya uygulanmaya başlanmıştı. Bu süreçte milliyetçi hareketlerin doruk noktasına ulaştığı sayıları gittikçe artan muhacirlerin büyük bir sorun hâline geldiği ve farklı dinî ve etnik gruplar arasında gerginliğin yaşandığı Tuna bölgesine öncelik verilmişti. Yenilikler bu pilot bölgede uygulanacak ve başarılı olması hâlinde diğer vilayetlere de taşınacaktı. Midhat Paşa ise Osmanlı Devleti'ndeki bu yeni zihniyeti temsil eden bir vali olarak bu görevi üstlenmişti. Rusya'nın sistematik olarak yürüttüğü Panslavist politikalara karşı bir önlem olarak da düşünülen bu reformlar, Tuna bölgesini Midhat Paşa ile İstanbul'da bulunan Rus Büyükelçi N.P. İgnatiyev arasında adeta bir satranç tahtası hâline getirmişti. Bu konu Rus, Bulgar, Türk ve Batılı tarihçiler tarafından farklı yönlerine vurgu yapılarak değişik şekillerde ele alınmıştır. Mesela, Türk tarih yazıcılığında büyük bir başarı olarak gösterilen yol-köprü projesini, Rus ve Bulgar araştırmacılar halkın üzerine yüklenen haksız bir işgücü; Batılı akademisyenler ise Osmanlı Devleti'ndeki modernleşme hareketinin bir parçası olarak aktarmaktadır.

Batı Avrupa'ya yaptığı gezi esnasında Midhat Paşa, yeni şehir planlamacılığı, Avrupa sağlık ve eğitim sisteminin yüksek seviyesi, şehirlerin hijyen ve estetiğine yönelik alınan önlemlerle tanışma fırsatını buluyor, Rusçuk'u vilayet merkezi olarak seçip, onu yeniden yapılandırma, gerekli gösterişi verme ve onu gerçek bir Avrupa şehrine dönüştürme görevini üstleniyordu. Yeni inşaat programı, hijyen ve imara yönelik önlem paketi, ulaşım, ticaret, üretim ve tarımın yeniden düzenlenmesine ilişkin bir dizi değişikliklerin yapılacağı oldukça hareketli bir dönem başlıyordu. Yerel üretimin teşvik edilmesi, çok sayıda yeni çalışma alanların açılması ve toplumsal iklimin iyileştirilmesi tüm halkın hayatında gözle görülür bir iyileştirme yaratıyordu. Hatta Rusçuklu devrimci N. Obretenov da şunu belirtmeden edemiyor: “Midhat Paşa'nın Rusçuk'a gelmesiyle o ana kadar acınacak durumda olan Bulgarların durumunda büyük değişiklikler meydana geldi. Onun iktidara geldiği hem Osmanlılar hem de Bulgarlar tarafından hissedildi. O, güçlü iradeli ve tarzı olan çok aydın bir insandı.” (Bakardjieva & Yordanov 2001: 29). Midhat Paşa Rusçuk'ta sadece dört yıl kalmıştır, fakat bu dört yılın içinde şehir bambaşka bir görünüm kazanmıştır. Şehir artık otellere, basımevine, gazeteye, kimsesiz çocuklar

bakımevine, bağımsız gemi teşkilatına, bayındırlık ve su işleri planlarına sahip olmuştur (Ganev 1928: 10).

Şimdi bu modernleşme çabalarının detayları üzerinde duralım:

A-İdari Düzenlemeler

Rusçuk şehrindeki pek çok değişimde olduğu gibi idari reformların mimarı da Ahmet Midhat Paşa'dır. 1822'de doğan Ahmet Midhat'ın asıl adı Ahmet Şefik'tir. Orta hâlli bir aileye mensuptur ve on iki yaşındayken Divan-ı Hümayun Kalemi'ne girerek bürokrasideki kariyerine başlamıştır. Zekâsı ve belagati ile hızla yükselir ve teftiş görevleri almaya, Meclis-i Vâlâ'nın Anadolu İkinci Kâtibi olmaya hak kazanır. Tabii bu süreçte Reşid, Ali ve Fuad Paşalarla ilişkileri gelişip tuttuğu saf netleştikçe Bab-ı Ali'de dostlar ve düşmanlar edinir. Bu, kariyerinin ilk aşaması olarak değerlendirilebilir (Çetinsaya 2005: 8; Aksakal 2009: 14).

İkinci aşama, 1861'de Balkanların en sorunlu vilayetlerinden Niş'e vali olarak atanması ve orada kısa sürede edindiği başarılarla başlar. Üç yılda altyapıdan sosyal sorunlara kadar her alandaki başarısı, 19. yüzyıl mahalli idareler reformlarının mimarlığının kendisine tevdi edilmesiyle ödüllendirilir. 1864'te yeni Vilayet Nizamnamesi'nin tesisinde ve pilot bölge olarak seçilen Tuna Valiliği ile ilk deneme görevi de ona verilir. Bu projenin hazırlanmasında, yıllar boyu beraber çalıştığı Cevdet Paşa'yla ters düşecek, sonraları rekabete ve husumete dönüşecek gerilim, başka boyutlar kazanacaktır (Aksakal 2009: 14).

Midhat Paşa kendisine Tuna Valiliği teklif olunduğunda ileride bütün Osmanlı Devleti'nde tatbikini düşündüğü meşrutiyetin küçük bir örneği olmak üzere vilayet merkezi olan Rusçuk'ta seçimle oluşacak bir vilayet meclisi kurulması şartıyla kabul edebileceğini bildirmiş ve tam salahiyyetle Rusçuk'a yollanmıştır. Yani “Vilayetler Nizamnamesi” ne göre 1864 yılında Osmanlı Devleti'nde ilk defa bir örnek vilayet olarak Tuna vilayeti kurulmuştur.

1864'te hazırlanıp yürürlüğe konulan *Tuna Vilâyeti Nizamnamesi*'ne göre vilayet teşkilatı yeni baştan düzenlenmişti. Eski eyalet sistemi yerine nahiye, kaza ve sancaklardan oluşan “vilayetler” kurulmuştu. Vilayetlerde valilerin, sancaklarda mutasarrıfların, kazalarda kaymakamların başında bulunacakları meclisler teşkil edilecekti. Bu meclisler idari ve adli yetkilere sahip olacaklar ve üyeleri arasında bölgenin Müslim ve Gayrimüslimlerinin, iki yıllığına seçimle gelen temsilcileri bulunacaktı. Bu vilayetlerde kurulan karma mahkemelerin üyeleri de bu yolla belirlenecekti. Nizamnameye göre, yılda bir kere

vilayet merkezlerinde diğer sancak ve kazalardan gelecek temsilcilerden oluşan bir Meclis-i Umumi toplanacak ve vilayeti ilgilendiren işler bu mecliste müzakere edilecekti. Taşra yönetiminde bu meclisler ve mahkemeler yoluyla idari ve adli işler ayrılıyordu. Böylece İstanbul’dan önce taşra yönetiminde bu ayrılığın temelleri atılmış oluyordu. Tuna Vilayeti’nde Midhat Paşa ve Halep Vilayeti’nde Ahmed Cevdet Paşa tarafından uygulanan bu sistem daha sonra bütün imparatorluğa yayılmaya çalışılmıştır (Seyitdanlıoğlu 2007: 209-210).

Tuna vilayeti 7 sancaktan ve 48 kazadan ibaret idi. Varna, Tulça, Rusçuk, Tırnova, Vidin, Niş ve Sofya sancakların merkezi oldu. Midhat Paşa’nın devlet adamlığı meziyetleri ve liberal fikirleri Tuna Vilayeti Meclis-i Umumisi’ne yansımıştır. Zira mecliste 14 Müslüman ve 14 Hristiyan murahhas vardı. Ancak Meclis-i İdare-i Vilayet, 7 Müslüman ve 4 Hristiyan memur ve azadan oluşuyordu. Midhat Paşa, İngiliz kaynaklarına göre Müslümanların ve Gayr-i Müslimlerin eşitliği için çalışmış, bu yüzden İstanbul ve Tuna vilayetinin ulema fanatikleriyle çatışmıştır (Bakardjieva & Yordanov 2001: 30; Rızaj 1986: 59-60; Midhat Paşa’nın Hatıraları: 1 1997: 44-45).⁵

Midhat Paşa’nın Rusçuk ve mücavir vilayetlerdeki uygulamaları bir anlamda 1856 sonrası Osmanlıcılığının “laboratuvarı” özelliğini taşımaktadır. Midhat Paşa, Osmanlı vatandaşlığı etrafında bir birlik duygusu yaratmanın yolunun Müslüman ve Hristiyan tüm tebaaya eşit ve adil davranmaktan geçtiğinin bilincindeydi. Zira dış tahriklerin yanında, ağır vergiler, memurların adil olmayan davranışları, rüşvet ve yolsuzluklar, etnik isyanların fitilini ateşleyen başlıca nedenler arasında yer alıyordu. Memurların, devletin temel meşruluk ilkesi olan adalet nosyonu ile bağdaşmayan uygulamaları, tebaa nazarında devlet otoritesinin sarsılmasına yol açmıştı (Söğütü 2010: 106-107).

Tuna vilayetinin yeni teşkilatlanması münasebetiyle sancakların mutasarrıfları, Sabri Paşa, Rasim Paşa ve Abdurrahman Paşa gibi kibar ve muktedir kimselerden, kaza kaymakamları ve nahiye müdürleri de tecrübeli, doğrulukları belli olan adamlardan seçilmiştir. Şeriye memurlarının da geçici müddetleri feshedilerek daha ziyade ehil ve liyakat sahibi olan naipeler daimi olarak yerlerinde bırakılmış olduğundan dürüstlük ve işlerinden emin olan memurlar, memuriyetlerinde güvenle kalmışlardır. Bununla beraber

⁵ Bu uygulamaların devlet ve ahali üzerinde faydalı sonuçlar ortaya koyacağı belli olduğu hâlde zamanın şeyhülislamı Saadetin Efendi ile Fuat Paşa arasındaki anlaşmazlık ve kişisel düşmanlıktan dolayı, Saadetin Efendi ve taraftarlarınca engelleme girişimleri olmuş ama muvaffak olamamışlardır. Rusçuk’ta görev yapan ve vilayet usulüne muhalif olan Rusçuk Naibi Süruri Efendi ile Vilayet Mektupçusu Senih Efendi’nin vilayet nizamlarının icrasına mani olmak için yeni usule göre mahkemelerin kapanması ve şeriat hükümlerinin kaldırılması gerekiyor gibi sözlerle kamuoyunu fesada çalışmalarını da sonuç vermemiştir.

maaşlarının yeterli olmasından dolayı kimsenin gözü başka yerlerde olmamış, büyük küçük bütün vilayet memurlarının bir aile üyesi gibi birleşerek samimi bir gayretle çalışmalarından dolayı bu yoldaki ilerleme günden güne genişlemiştir. Vilayet dahilindeki suç oranlarının azalması, rüşvet ve irtikabın gündemden kalkması gibi neticeler hem Müslümanları hem de Hristiyanları memnun etmiştir. Bu durum Rusların Balkan politikası gereği Osmanlı Devleti’ni suçlamaları ve Avrupa nezdinde itibarsızlaştırma çabalarını kısmen engellenmiştir (Midhat Paşa’nın Hatıraları: 1 1997: 59-60).

Rusçuk’taki belediyenin, Tuna vilayeti içindeki konumundan dolayı otonom belediyeçilik olarak Türk topraklarında sultana bağlı halklar için bir model oluşturduğu hatta araştırmalara konu olduğu göze çarpmaktadır. Osmanlı uzmanı ünlü Japon tarihçi T. Sahara özerk belediyeyi ve Türk reformlarından övgüyle bahseder (Şarova 1997: 68-69).

Rusçuk merkezli Tuna vilayetinde edinilen bu başarılı tecrübelerin diğer vilayetlere de yaygınlaştırılması için buradaki uygulamanın talimat ve nizamnamelerinin birer suretlerinin Bâb-ı Âli’ye gönderilmesi emir buyrulmuştur. Vilayet mektupçusu Rıfat Efendi talimat ve nizamnamelerin hepsini toplayarak İstanbul’a göndermiş ve kısa sürede bu evraklar yayınlanarak nüshaları bütün vilayetlere gönderilmiştir. Fakat şartların farklı olması ya da uygulayıcıların yetersizliği gibi nedenlerle aynı sonuçlar diğer vilayetlerde alınamamıştır (Midhat Paşa’nın Hatıraları: 1 1997: 58-59).

B-Eğitim ve Kültür Alanında Yaşanan Değişim

1-Rusçuk İslahhanelerinin Kurulması

Midhat Paşa valilikleri sırasında Niş, Rusçuk ve Sofya’da ıslahhane kurarak yetim kalmış Müslüman ve Hristiyan çocukların korunması ve meslek edinerek toplum hayatına katılmalarına katkı sağlamıştır. Bu okullar ülkemizde sanat okullarının ilk tipini oluşturmuştur (Söğütü 2010: 1099). İslahhanelerin açılması onun Osmanlıcılık ideolojisinin şekillendirdiği ileri görüşlü, sosyal, kültürel ve iktisadi politikalarının bir parçasıydı. Gerçekten de Midhat Paşa, 1863 yılında Niş’te ilk ıslahhaneyi açtığı anda buraya farklı kültürlerden gelen çocukların alınmasını istemişti. Zira toplum yapısını oluşturan muhtelif dinî ve etnik grupların aralarındaki husumetin ve ayrılıkçı eğilimlerin bu şekilde ortadan kaldırılabilmesine inanıyordu (Öztürk 1995: 430).

Rusçuk’ta önce erkek daha sonra kız ıslahhanesini açan Midhat Paşa’nın ihtiyaç sahibi çocuklara yönelik Niş’te hayata geçirdiği ıslahhane projesinin amacına ulaşmış olması

onun Rusçuk'ta da benzer bir kurumun açılması için harekete geçmesini sağlamıştır (Ferlibaş 2013: 581). Açılış tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1865 yılının ilk yarısında faaliyete geçtiği tahmin edilen ıslahhanede, Niş'teki gibi mesleki eğitime ağırlık verilmiştir. Islahhane, üç katlı taştan yapılmış bir bina olup giriş katında 8 oda, birinci ve ikinci katında 24 oda, büyük bir salon, bahçe ve Viyana'dan alınan mobilyalarla donatılmış bir sosyal tesisten oluşmaktadır. Sosyal tesiste yüksek mertebede olan memurlar, yabancılar ve Rusçuk'tan geçen diplomatlar konaklamakta, eğlenceler, tiyatro gösterileri düzenlenmekteydi (Todorova 1997: 373).

Niş'te olduğu gibi Rusçuk Islahhanesi'nde de öğrenci sayısı hızla artmış, başlangıçta terzilik, kunduracılık, debbağlık meslekleri öğretilmeye çalışılmıştır. Terzilik ve kunduracılık eğitimi alanlar ıslahhanede yetiştirilmiş, debbağlık ile sonradan çeşitlenen diğer mesleklere ilişkin eğitim ilgili kurumlarda verilmiştir. En işe yarayan ve revaçta olan mesleklerden biri olarak kabul edilen debbağlık sanatını layıkıyla öğretebilecek ustaların bulunmaması Niş ve Rusçuk ıslahhanelerinden bu alanda yetiştirilmek üzere seçilen 10 öğrencinin bu işin oldukça ileri düzeyde yapıldığı İstanbul'daki Debbaghâne-i Âmire'ye gönderilmesine neden olmuştur (Ferlibaş 2013: 592).

Rusçuk Islahhanesi'nde Niş Islahhanesi'nden farklı olarak kâtiplik, kondüktörlük, demircilik, makinistlik ve mürettiblik gibi sanat dallarında da eğitim verilmiştir. Bu sanat dallarına mensup çocuklar meslekleriyle ilgili kurumda bizzat uygulama yapma imkânı bulmuşlar, kitabet tahsil edenler vilayet kalemlerine, kondüktör olarak yetiştirilenler Rusçuk Belediyesi'ne, demircilik mesleğini öğrenmek isteyenler araba şirketi demirhanesine, makinistlik eğitimi alan öğrenciler de İdâre-i Nehriyye Tersanesi'ne devam ederek mesleği öğrenmeye çalışmışlardır. Vilayet matbaasına teknik eleman yetiştirmek amacıyla Türkçe ve Bulgarca hatta Fransızca mürettiblik eğitimi verilenler ise matbaada pratik yaparak mesleği öğrenmişlerdir. Bir süre sonra bu işi meslek edinen ıslahhane öğrencileri gazete nüshalarını tamamen kendileri hazırlar duruma gelmiştir (Ferlibaş 2013: 593).

Eğitimini aldıkları meslekler sayesinde hayatlarını kazanmaya başlayan bu çocuklardan başka yine Rusçuk Islahhanesi'nde yetişmiş olan hesap işlerinde yani matematik alanında iyi oldukları için işe yerleştirilenler de olmuştur. Islahhane eğitim vermekle kalmayıp yetiştirdiği öğrencisine karşı sorumluluğunu mezuniyet sonrasında da sürdürerek iş bulmalarına yardımcı olmuştur.

Kimstesiz ve çaresiz erkek çocukların içinde buldukları durumdan ıslahhaneler sayesinde kurtarıldıkları, sahipsiz olan kızların ise benzer bir kurumda barındırılarak

yetiştirilmeleri gerektiği düşüncesiyle Rusçuk'ta erkek ıslahhanesinin bir de kız ıslahhanesi açılmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Meclis-i Umumi tarafından hazırlanan 28 Ekim 1867 tarihli mazbatada kimsesiz ve muhtaç olan kız çocukların bir kısmının bazı hayır sahiplerinin yanına verildiğinden özürlü olanların sahipsiz kalmaları üzerine böyle bir kuruma ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmiştir. Devamında vilayet genelinde ıslahhanelere tahsis edilen gelirin daimi olarak 500 kadar çocuğun ihtiyaçlarını karşılayacak düzeye ulaştığından ancak kız ıslahhanesinin inşası ve giderleri için yeni kaynaklara gereksinim olduğundan söz edilmiş, bu kurumda erkek ıslahhanelerinde olduğu gibi çoğunlukla göçmen kızların yaşayacağı belirtilerek binanın yapımına muhacir aşarı fazlasından 150.000 kuruş ayrılması önerilmiştir (Ferlibaş 2013: 604-605).

Tuna Vilayeti Meclis-i Umumi kararı merkez tarafından uygun bulunmuş, tıpkı diğer ıslahhanelerin yapımı sırasında olduğu gibi halkın desteğine de başvurulmuştur. Toplanan yardımlarla binanın inşaatı tamamlandığı hâlde Midhat Paşa'nın valilikten alınması ve ıslahhanenin masraflarını karşılayacak kaynak olmaması nedeniyle kurum kısa sürede faaliyete geçirilememiştir. Erkek ıslahhanesinin giderlerine tahsis edilen gelirden artan meblağın kızlara kullanılabileceği görüşü üzerine 1872 yılında, gerekli personelin oluşturulması ve “...öksüz kızların toplanarak terbiye ve nakış gibi ta‘lîm-i sanâyi‘-i lâzime edilmesi için...” kurumun bir an önce açılması emredilmiştir. Aynı yılın eylül ayı itibarıyla kurumun yakında resmen açılacağı açıklanmıştır. İslahhaneye 10 yaşından küçük öksüz ve yetim olanların veya anne-babasından biri hayatta olmakla birlikte muhtaç durumda bulunanların alınacağı ilan edilerek bu durumdaki kız çocukların kaydına başlanmıştır. Nitekim aynı yılın sonlarına doğru ıslahhane faaliyete geçmiş, erkek ıslahhanelerinde olduğu gibi buradaki kızlara dinlerine göre Türkçe veya Bulgarca dersleri yanında yabancı bir hanım tarafından Fransızca, dikiş ve piyano eğitimi verilmiştir (Ferlibaş 2013: 606).

Böylece sahipsiz ve çaresiz erkek çocuklardan sonra aynı durumdaki kızlar da devlet koruması altına alınmış, hayata hazırlanmaya çalışılmıştır. İslahhane açıldığı ikinci yıldan itibaren kimsesiz ve muhtaç kızların dışında belirlenen yıllık bedeli ödeyerek eğitim alan küçük kızların devam ettiği bir kurum hâline de gelmiş, paralı öğrencilerden alınan meblağ ıslahhaneye gelir kaydedilmiştir (Ferlibaş 2013: 607).

2-Rusçuk'ta Basın-Yayın Faaliyetleri

Midhat Paşa Tuna Valiliği sırasında Rusçuk'ta bir basımevi kurdu ve Tuna adı ile Türkçe ve Bulgarca bir gazetenin çıkarılmasını sağlamıştır. İlk vilayet gazetesi ve yerel dilde ilk resmî gazete olma vasfını taşıyan Tuna gazetesi, Rusçuk merkezli olarak 15 Mart

1865-13 Haziran 1877 tarihleri arasında yaklaşık 12 yıl yayım faaliyetine devam etmiştir. Türkçe ve Bulgarca olarak başlangıçta haftada bir gün (çarşamba) çıkan gazete, ikinci yıldan itibaren haftada iki gün (çarşamba ve pazar) çıkmaya başlamış ve bu süre zarfında 1172 sayıya ulaşmıştır. Her sayısı 4 sayfadan oluşan gazetenin yazı dili dönemine göre oldukça sade ve anlaşılırdır. Tuna gazetesinin 1-52. sayıları İstanbul Millet Kütüphanesinde bulunmaktadır. Son sayısı olan 1172. sayısına kadar olan asıl koleksiyonu ise Bulgaristan Millî Kütüphanesi (Nationale Biblioteque Cyril & Methodius) Oryantal Bölümünde muhafaza edilmektedir (Erdoğan 2011: 566-567).

Gazete, toplumun bilgi seviyesini yükseltmek ve devlet dışında siyasi ve toplumsal konularda fikir tartışmalarının yapıldığı bir kamusal alanın açılması konusunda önemli bir işlev üstlenmiştir. Midhat Paşa, bir yandan Bulgarca gazete çıkarıp kitaplar yayınlarken öte yandan da Bulgar okullarına Türkçe dersi ve Osmanlı tarihi ve coğrafyası gibi dersler koydurarak Osmanlı yurtseverliğini aşlamaya çalışmıştır. O, Rusya ve Sırbistan’dan gelen ihtilalci yayınların etkisini bu yolla kırmak istemiş ve bu çabalar kısa sürede bekleneni vermiş ve halk yeniden sükûnete kavuşmuştur (Söğütü 2010: 109).

Rusçuk’ta Tuna gazetesini takiben, Bulgar süreli yayınları “İztoçnik Mneniya” (1867-1868), “Slava” (1871-1873) ve “Uçilişte” (1872-1873) ve Bulgar dilinde bazı kitaplar yayımlanmıştır. Bu kaynaklardan bazıları çok az değerlendirilmiş olmasına rağmen, şehrin sosyal hayatına dair önemli veriler sunmaktadırlar (Şarova 1997: 74). 1869/1870 yılında Rusçuk’ta başöğretmen olan Dimitri Ençev ilk kimya dersi kitabını yayımlamıştır. Bu kitabın rağbet görmesi Rusçuk halkının Avrupa ilim düşüncesine olan ilgisinin ispatıdır. Kitaba İlarion Dragostinov, Radi İvanov ve diğer genç Rusçuklular abone olmuştur. Yine Rusçuk’ta Fransızca öğretmeni olan İvan Çorapçiev, burada “Fransızcaya ilk adım” kitabının ikinci baskısını yayımlamıştır. Defalarca baskıları yapılan bu eserler Rusçuk’taki halkın o tür kitaplara karşı ilgisini göstermektedir (İvanov 1997: 388).

3-Rusçuk’ta Avrupa İlgisi

Rusçuk’un şehir hayatına dair kaynaklar incelendiğinde, şehrin entelektüellerinin arasında 18. yüzyıldan itibaren yabancı temsilciliklerin ve ticari kurumların artmasına paralel olarak Avrupa bilimi, hayat şekli ve kültürünün ilgiyle izlenmeye başladığı göze çarpmaktadır. Özellikle Kırım Savaşı’ndan sonra Vidin, Lom, Sviştov, Niğbolu gibi Tuna kıyısında bulunan şehirler arasında Rusçuk, Avrupa ile ilişkilerde birinci sırayı almaktadır. Kültür faaliyetleri önemli ölçüde Avrupa modeli ve kültür değerleri etkisi altında gelişme göstermektedir (İvanov 1997: 391). Böyle olmasında şehrin Avrupa

ülkeleri ile yakın temaslarının yanında Midhat Paşa gibi Batı’yı iyi bilen yöneticilerin rolü mühimdir.

Georgi Çendov, tatil günlerinde seslendirilen müzik, diğer Tuna sahilinde bulunan Viyana şehri müziğiyle aynı demekte ve Rusçukluların meziyetlerinden dolayı orkestralarıyla gururlanmaları gerektiğini söylemektedir. Orkestra şefinin Çek olmasının da önemli olmadığını; çünkü bu şehirde yaşayanların hepsinin sadece Rusçuklu olduğunu vurgulamaktadır. Çek, Yahudi, Ermeni, Alman, Romen olmanın bir sakıncası yok daha önemlisi Rusçuklu olmak diyen Georgi Çendov’un, şehrin en kalabalık unsuru olan Müslüman Türkleri bu cümleden anmaması ve şehrin Avrupa kültürüne ilgisinin artmasında bazı noktalarda başlangıç anının Midhat Paşa yönetimine denk geldiğini söylemesine rağmen yine aynı yönetimi asimilasyonla suçlaması manidardır (İvanov 1997: 391-392).

Nikola Obretenov’a göre, Midhat Paşa’nın yönetim kadrosunda doktorlar, mühendisler, eczacılar ve diğerleri varmış ve o “bayındırlık idarecilerini değiştirmiş; çünkü Rusçuk, bölgenin baş şehri olmuş ve oradan Avrupalılar, Rusçuk-Varna demiryolundan İstanbul’a seyahat ediyorlarmış.” Matbaa kurulmuş, gazete basılmaya başlamış, çeşitli alanlar modernize edilmiştir. Midhat Paşa bunların hepsini “Türk İmparatorluğunu sağlamlaştırmak için” yapmış ve bu modernizasyon Rusçuk şehrinin kalkınmasına neden olmuş ve dolayısıyla Avrupa kültürünün etkisi şehre daha kolay girmiştir (İvanov 1997: 391).

Tsveta Todorova ise şehrin protokol ziyaretçilerinin akınına uğradığını, kortejler, gösteriler, kutlamalar, tören kemerleri, altı beyaz at tarafından çekilen lüks faytonların Rusçuk şehir toplumunun renkli hayatını gösterdiğini belirtmiştir. Yine Todorova, Tuna bulvarında akşamları Fransız giysileri giymiş eşlerin dolaştığını, otel ve ıslahane önünde bulunan parkta bayram günlerinde yeni oluşan Rusçuk sosyetesinin biralarını yudumladıklarını, askerî müzisyenlerin çaldıkları müziğin dinlendiğini ve güneşin batışını izlediklerini zikretmiştir (Todorova 1997: 375).

4-Rusçuk’ta Müzik Anlayışında Yaşanan Değişim

Rusçuk’ta müzikal faaliyetlerin tarihî seyrine bakıldığında dört tür müzik göze çarpmaktadır. Bunlar Osmanlı Devleti’nin diğer bölgelerinde olduğu gibi askerî ve yönetsel faaliyetlerin bir parçası hâline gelen ve mehter müziği olarak da adlandırılan devlet müziği, tekke ve camilerde icra edilen dinî musiki, okulların kendilerine mahsus repertuarlarından oluşan müzik ve la-dinî olarak isimlendirilen eğlence müziğidir.

Avusturya delegeleri ile şehirden 1700 yılında geçen Simpert Nigel, iki paşa tarafından askerî müzik eşliğinde karşılanıp gönderildiklerini yazmıştır. Hayli zaman sonra 1808 yılında Rusçuk’tan Rus askeri kuryesi Aleksandır Krasnokutski geçmiş, Rusçuk Valisi Ahmet Efendi’nin konağına davet edilmiş ve orada kaldığı sürece müzik çalmıştır. Resmî Türk müziğini Nayden Gerov’un yazılarında da görüyoruz. 1846 yılında Rusçuk’ta Sultan Abdülmecid’in karşılanması sırasında yine müzikal bir faaliyet gerçekleştirilmiştir. Gösterdiğimiz örneklerde, gezginler detaylı olarak dinledikleri orkestraların müziği ve sazlar hakkında bilgi vermemiş, fakat onların sanatsal tesiri hakkında genel bir yorum yapmışlardır. Simpert Nigel ve Nayden Gerov, Türk müziğinin onlara uygun olmadığını belirterek bu müziği “Acıklı Müzik” ve “Hüzünlü Türk Çalgısı” diye değerlendirmişlerdir (Naletova 1997: 381).

Avusturya delegasyonunda aza olan ve Rusçuk’ta birkaç gün kalan Simpert Nigel, Avusturyalıların kendileri ile birlikte orkestralarını da götürdüklerini, bu orkestranın çeşitli merasimlerde çaldığını trompet ve davullarla günün ve kilise ayininin başlangıcını haber verdiklerini veya bir yerleşim yerine giriş ve çıkışta çaldığını söylemiştir. Bu sayede Rusçukluların müstesna bir durum yaşayarak Avusturya müziklerinden örnekler duyduklarını belirtiyor. Birçok milletten ibaret olan kasaba halkının bu tanınmamış müziği hayranlıkla dinlediklerini vurgulayan Nigel şunları yazmıştır: “Müziği duyan yüksek yöneticiler ve çok sayıda paşalar vardı, sıradan halk, Müslümanlar, Rumlar, Ermeniler ve diğer milletlerin halkı, bu müziği hayatlarında duymamışlardı. Onlar bir abide gibi, kıpırdamadan duruyorlardı ve bu seremoniyi hayranlıkla izliyorlardı.” Avusturya orkestrasının, toplanmış olan Rusçuk halkının önünde hangi eserleri çaldıklarını bilmiyoruz fakat buna Rusçuk halkının Batı Avrupa müziği ile ilk tanışması denilebilir. Gezgin Gerard Kornelius Driş, 1718 yılında Graf Virmond’un idaresindeki Avusturya delegasyonunun Türk müziği ile karşılandığını belirtmiştir ki (Naletova 1997: 382) adını saydığı enstrümanlar dikkate alınırsa mehter topluluğu olduğu aşikârdır.

Tekke ve camilerde icra edilen dinî musiki alanında modernleşme bağlamında bir değişim yaşanmadığı için konumuzun dışında kalmaktadır. Türk okul müziğine gelince bu konu gezginlerin Rusçuk notlarında çok az belirtilmiştir. Nayden Gerov’un bir mektubunda Sultan Abdülmecid’in karşılanmasına değiniliyor ve Sultan buraya geldiğinde bütün halkın onu karşılamak ve selamlamak için sıraya durduğu, okul çocuklarının özellikle bu merasim için yazılmış şarkılar söyledikleri belirtiliyor. Gerov mektubunda: “Bulgarlar birkaç şarkı söylediler, bunlardan birisi “bizi destekleyen padişahımız” diye Rusça bir şarkı idi. Sonra Türk çocukları kendi dilince şarkı söylediler.” demektedir. Bu yazılanlar gösteriyor ki okullarda müzik dersinin olup olmadığı net değilse de gerek Bulgar gerekse

Türk çocukları bu tören için öğretmenleri tarafından hazırlanmışlardır (Naletova 1997: 382).

19. yüzyılın ikinci yarısına gelene değin Rusçuk'ta eğlence müziğinin evsafına ait bilgiye rastlayamıyoruz. Lakin en azından Osmanlı yöneticilerinin konaklarında klasik Türk müziği icra edildiğini tahmin edebiliyoruz. F. Kanits'e göre 1870'li yıllara gelindiğinde burada balolar tertipleniyor, akşam eğlenceleri oluyor, içtimaî müesseselerde, eğlence salonlarında orkestra çalıyordu. Bu müzik, Bohem ve Macar müzisyenleri tarafından icra ediliyordu. Yazar bunlara şahit oluyor, genç Bulgarların bu orkestra icraatlarını ne kadar büyük sevinçle karşıladıklarını görüyor. Aynı zamanda Kanits, Avrupa müziğinin bu gençler arasında olumlu tesirleri olduğunu belirtiyor.

Rusçuk İslahhanesi'nin girişinde bulunan restoran için F. Kanits yazısında şu ifadeleri kullanıyor: “Büfede Macar ve Fransız şarapları, Yunan, Fransız ve Bulgar gazeteleri bulunmakta. Yeni açılan müesseselerde Avusturyalı Halenstein ve Rigler tarafından bahçeler düzenlenmiş ve burada “artistler veya gezgin Macar müzisyenleri” müzik çalıyorlar. “Yüksek tepelerden görünüm muhteşem. Konsoloslar, Türk memurları ve subaylar burada buluşuyordu ve Ştraustan müzik valsleri ve kadriller seslendiriliyordu ve biz sanki vali şehrinden uzak olduğumuzu düşünüyorduk” (Todorova 1997: 373).

Osmanlı Devleti'nin payitahtında gerek askerî gerekse eğlence müziği alanında yaşanan değişim dikkate alınırca batı temsilcileriyle sıkı münasebetleri olan Rusçuk'ta Batı müziğinin revaçta olması kaçınılmaz bir gelişmedir. Bilindiği üzere II. Mahmut (1808-1839) zamanında 1826'da mehter takımının kaldırılarak askerî bandonun (Mızıkai Hümayun) kurulması resmî olarak Batı musikisinin girişi olarak değerlendirilir. 1828'de de İtalyan besteci Giuseppe Donizetti II. Mahmut tarafından saray bando takımının başına getirilmiştir (Uslu 1999). II. Abdülhamit'in Batı müziği merakı da bilinen bir gerçektir.

C-Bayındırlık faaliyetleri

1-Ulaşım

Rusçuk şehrinin Tuna vilayetinin merkezi olduğu dönemdeki en büyük olay, Rusçuk - Varna demiryolu hattının kurulmasıdır. Bu olaya büyük ekonomik ve stratejik önem veriliyor. Zira hat kullanılmaya başlandığında tahıl ticaretine ve imalatına büyük hareketlilik getirecek, vilayetin dış ekonomi ilişkilerini kolaylaştıracak; Rusya ile bir savaş durumunda Osmanlı ordusunu savaşın yapıldığı ön çizgiye taşıyabilecek ve tabii ki Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde vilayetin modernize edilmesini sağlayacaktı (Georgiva 1997: 123).

Türklerin Bulgar eyaletlerinde döşediği bu yolun Rusçuk'u Varna'ya bağlaması tesadüf değildir. Amacı, sadece bu iki önemli stratejik ve iktisadi noktayı bağlamak değil, aynı zamanda bütün Karadeniz kıyısını İstanbul'a bağlamaktır. Türkler için önemli olan bu yol Bulgar halkı için de ekonomik ve iç bağlantılarının gelişmesi bakımından hızlandırıcı etki yaratmaktadır. Bölgenin ve ülkenin bütün olarak gelişimi bu ilerlemeye bağlıdır (Şarova 1997: 63).

1856 Paris Konferansı'ndan sonra gündeme gelen bu hat, Marsilya-Trieste yoluna göre daha iyi, hızlı ve karlıydı. Hat, inşa edildiği takdirde Batı Avrupa ile İstanbul arasındaki mesafeyi kısaltacak ve taşıma masraflarını büyük ölçüde düşürecekti. Proje imtiyazı için yapılan müracaatlardan Osmanlı Devleti'nin Anvers Şehbenderi Bemard Joseph Posno'nun müracaatı dikkate alınmış, 1859 yılında Posno'nun şirketi ile Varna-Şumnu ve Şumnu-Rusçuk olmak üzere iki kısımdan ibaret olacak demiryolunun sözleşme ve şartnamesi imzalanmış ancak imtiyaz sahipleri gerekli kefaleti ödeyemedikleri için imtiyaz fermanını alamamışlardır. Bir süre sonra imtiyaz sahiplerinin parayı yatırmaları üzerine (27Ağustos-6 Eylül 1861) tarihli ferman kendilerine verilmiştir (Erdoğan 2011: 571).

Şirketin kuruluşu ve iç tüzüğünün onaylanması ise 1863 yılını bulmuştur. "The Ruscuk And Yama Railway Company" adını şirketin temsilcisi Londra'daki William Gladstone, Varna-Rusçuk hattını 3 yıl içinde bitirmeyi taahhüt etmiş, garanti olarak da Osmanlı hazinesine 1.000.000 frank depozito yatırmıştır. Antlaşma 99 yıllığına yapılmış olup şirket bu amaçla toplam 45.000 adet hisse ile 137.500 adet tahvil çıkarmıştır. Tek hat olarak yapılacak demiryolunun inşaatı 1864 yılı baharında başlamış" ve iki koldan büyük bir hızla devam etmiştir." Hükümet demiryolunun geçeceği toprakları ücretini ödeyerek satın almıştır." İnşaat için gerekli iş gücü ise bölge halkından temin edilmiştir (Erdoğan 2011: 573).

Demiryolu hattı için ihtiyaç duyulan kereste, Rusçuk ve Varna çevresindeki ormanlardan, kullanılacak vagon ve diğer malzemeler ise Belçika'dan getirtilmiştir. Hat eksiklerine rağmen 8 Kasım 1866 tarihinde işletmeye açılmıştır. 33 şartlı olarak işletme izni verilen hatta trenler yaklaşık bir ay süreyle çalışmış ancak bu süre zarfında birçok kaza meydana gelmiştir. Bunun üzerine hükümet, hattaki eksiklikler tamamlanıncaya kadar kumpanyanın yolcu taşımamasını yasaklamış, sadece eşya ve zahire nakletmesine izin vermiştir. 21 Şubat 1867 tarihli Tuna gazetesinde çıkan haberde hattın tekrar açılması için teşebbüse geçildiği, yol memurlarının şirketten aldıkları emir üzerine bütün hazırlıkları tamamladığı ancak açılışın ertelendiği anlaşılmaktadır." Takip eden aylarda hattın

açılmasına rağmen şirketin eksikliklerini hâlâ tamamlayamadığı anlaşılmaktadır. Midhat Paşa'nın merkeze gönderdiği 26 Ekim 1867 tarihli bir yazıya göre hatta işleyen lokomotif sayısı en az 14 olması gerekirken 8 idi, yük vagonu sayısı ise 260 olması gerekirken 120 idi (Erdoğan 2011: 574).

Bu şartlarda işletmeye açılan hat, 1873 yılında 50 seneliğine Baron Hirsh'in Avrupa Türkiyesi Demiryolları İşletme Şirketine kiraya verilmiştir. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında demiryolu hattı zarar görmüş ve savaş sonucunda imzalanan antlaşmayla hat, Bulgar hükûmetine devredilmiştir (Erdoğan 2011: 575).

Rusçuk'un zaten önemli olan coğrafi konumu, Rusçuk-Varna tren yolu faaliyete geçtikten sonra daha da önem kazanmıştır. Rusçuk Limanı, kara veya deniz yoluyla İstanbul'a gitmek isteyen Avrupa elçileri ve Bulgar topraklarında bulunan konsoloslar tarafından sıkça tercih edilmiştir. Görev dolayısıyla ya da tatil amacıyla ülkelerine dönmek isteyen diplomatlar da bu limanı kullanmışlardır. 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılışına katılan hemen hemen tüm Avrupalı hükümdarlar, başbakanlar ve yüksek görevliler Mısır'a gidiş ve gelişlerini Rusçuk üzerinden gerçekleştirmişlerdir (Şarova 1997: 79).

Kara yolları yapımı konusunda da Tuna vilayeti oluşumunun ardından önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Niş'te tecrübe olunduğu gibi, yapılacak yolun ölçülmesi ve bu yoldan istifade edecek ahalinin nüfusuna nispetle taksim ve bu hesapça bir köy ahalisinin işleyeceği yol nerede ve ne ölçüde olacak ise köylü tarafından gün içinde gidip yapmaları kendilerine teklif olunarak yaptırılması yoluna gidilmiştir. Köprü masrafları çoğunlukla kasabalardaki zengin kişilere yükletilerek üç sene içinde vilayetin her tarafında muntazam şoseler ve pek çok sayıda köprüler yaptırılmıştır ki, Niş bölgesi de dahil olarak hepsi hesap edilirse şose yollarının uzunluğu 3.000 kilometreye, büyük - küçük köprü sayısı da 1.420 adede ulaşmıştır (Todorova 1997: 48).

Ulaşımına dair bir başka konu da şirket arabaları meselesidir ki, bu arabalar daha önceleri Niş'te kurulmuş olduğu hâlde, daha sonra vilayetin her tarafına yayılmış olan şose yollarından dolayı, bu araba şirketi genişletilerek vilayet dahilindeki her birime işlemek üzere bir çok yerlerde merkezler ve duraklar yaptırılmıştır. Rusçuk'ta şirketin malı olarak bir fabrika inşa olunup gerek bir yerden diğer yere yolcu taşıyan ve gerekse kasaba içinde kiracılık eden araba ve faytonlar orada yapılmaya başlanmıştır. Bu şirketin gerek yolcuların taşınması gerek postaların taşınması hususunda sağladığı fayda ve kolaylığın derecesi herkes tarafından kabul edildiği gibi usul ve kuralları, idaresi ve diğer hususları dahi iki yüz yetmiş maddeyi bulan detaylı ve açıklayıcı bilgiler, mufassal olarak Matbu Talimatnamesinde belirtilmiştir (Midhat Paşa'nın Hatıraları: 1 1997: 48).

2-Şehir Planı ve Mimari

Balkan şehrinin temel karakteristiği şehrin yaşanan ve ekonomi kısmına bölünmesidir. Bu da beraberinde etnik mahallelerin oluşmasını sağlıyor. Osmanlı İmparatorluğundaki şehirler merkezi çarşılarından oluşuyor, çarşılar ticari ve toplumsal merkez ve hepsi birbirine benzeyen görünüşe sahip-bir katlı ahşap dükkânlardan oluşan sokaklar. Rusçuk’un topoğrafisine dair F. Kanits ve Z. Milkovski şunları söylüyorlar: “Avrupa ruhunda” “oriental tadı”. Rusçuk’un merkezi, vali konağı, askeriye kışlaları, işletme daireleri, 29 cami, 20 minare, hepsi Türk mahallesinde Tuna kenarında oluşan yüksek terasta bulunuyor. Onun yokuş kenarından Tuna’ya yaklaştıkça alçalan bölgelerinde, yeni göz alıcı Avrupa stiline uygun yapılar yükseliyor. Bunların arasında ünlü İslahhane Otel de var ve çeşitli konsoloslukların bayrakları yükseklerle çekilmiş” Doğu ile Batı burada kesişiyordu fakat daha sonra Batı üstünlüğünü gösterecekti ve küçük Türk evlerini, özellikle de merkezdekileri, ortadan kaldıracaktı. Rıhtıma giden ana caddeden başlayıp gara giden yol kenarındaki küçük evlerin hepsi kalkacaktı (Rusev : 425-427).

Ruslar, Bulgarlar ve Rumeli isimli bir eser kaleme alan Helmuth Graf Von Moltke 1835 yılında şehri tasvir ederken “İki sıralı evler arasında uzayan sokak, evlerin çatıları birbirine yakın ve kemer oluşturuyorlardı ve bu şekilde sokaktaki yolcuları güneşten ve yağmurdan koruyorlardı. Pazarda sadece lüleler, at hamutları, çizmeler, kunduralar, işlenmemiş pamuk materyalleri satılıyordu.” diyor (Todorova 1997: 372).

19. yüzyılın 60’lı yıllarından itibaren bu görünüm değişiyor. Bilgiler gösteriyor ki çarşı sokakları yeni iki fonksiyonlu evlerle kuruluyor, sokaklar genişletiliyor, yeni kaldırımlar döşeniyor, dükkânların çatıları yeniden Avrupai şekilde yapılıyor, gaz fenerleri yanıyor. Şehrin ticari ve yaşam kısımlarının birbirine girmeye başlaması, şehirdeki değişimin bir göstergesidir. Ticari kısım, evler ve dükkânlar hemen tamamı Avrupa tarzı şekline bürünmeye başlıyor. Geleneksel doğu görünümü şehrin Türk mahallelerinde korunuyor. Midhat Paşa nehir limanından ve demir yolu garından şehre giriş yerlerini daha görkemli hâle getiriyor. Sokakları hijyenik hâle getirmek için oraya çöp dökülmesini yasaklıyor, salhaneleri ve tabakhaneleri şehrin dışına taşıyor. Posta hizmetlerini, sayımları, vergileri, idare hizmetlerini ve diğer hizmetleri kolaylaştırsın diye sokaklara isim veriyor ve dükkânları ve mağazaları numaralandırıyor. Bu şekilde çarşı, sokak modern bir görünüme kavuşuyor ve şehrin ticari merkezi oluyordu.

Diğer Türk şehirlerinin de olduğu gibi, Rusçuk’un da en zarif tarafı Avrupalı F. Kanits’e göre mimarisi değil de etnografisinde bulunmaktadır. Saatlerce Tuna boyundaki küçük kahvehanede oturup sigaranızı veya nargilenizi ucuz kahve, şerbet ve tatlı ile içebilirsiniz

diyerek şehrin egzotik havasını ön plana çıkarmıştır. İslam mimarisinin en önemli sergi mekânları olan camiler 1895 yılında alınan bir kararla yıkılınca şehir sanki yüzyılların mirasına ters dönerek bambaşka bir kimliğe bürünmüştür (Todorova 1997: 375).

D-Ticari ve Zirai Faaliyetler

Tuna'nın Almanya'dan doğup Avrupa'nın büyük bir kısmını aşarak Karadeniz'e kadar uzanması şehre, bölgeye ve bölge halkına Avrupa ülkeleri ile geniş ilişkiler kurma fırsatını vermektedir. Bütün bunlarla birlikte, ait olduğu iktisadi bölge içinde tarım açısından en verimli ve zengin toprakları içeriyor olması Rusçuk'un rolünü ve önemini arttırmaktadır. Kuzeybatı Bulgaristan'ın Tuna Ovası'yla; doğuda, Varna'da Karadeniz kıyısıyla ve Balkanlar Geçidi ile Trakya'ya bağlantısı vardır (Şarova 1997: 63).

18. yüzyılın ikinci yarısına ait belgeler gösteriyor ki, Rusçuk, bazı malların aktif üreticisi ve hareketli ticaret merkezi olarak kendini ispatlamaya başlamıştır. Rusçuk'un uluslararası ticarete aldığı yer konusunda Fransız diplomat Charles de Peyssonell'in yazdıkları oldukça önemlidir. Ona göre: Rusçuk tüccarları Vlaşko'nun tüm ithalatına sahipler. En uzak yerlerden değişik mallar temin ediyorlar, düzenli olarak Edirne, Uzuncaova, İstanbul, Selanik panayırlarını ziyaret ediyorlar ve onlar tarafından getirtilen mallar, çok iyi fiyatlara satılıyordu. Yine ona göre yerel mallardan en çok sahtiyanlar ve deriler ünlüdür zira en önemli imalathaneler burada bulunmaktadır. Karsten Nibur da şehri, sürekli olarak yiyecek, bakkaliye, deri, yün, ağaç maddeleri, kömür, pirinç, çay, meyve, şeker gibi malların boşaltıldığı iyi düzenlenmiş limanıyla büyük ticaret merkezi olarak tanımlıyor. 1779-1782'de hazırlanan Tuna Nehri planında (Zemun'dan nehir ağzına kadar), Rusçuk yine büyük ve çok nüfuslu bir ticaret merkezi olarak gösteriliyor. Yine plana göre limanında, nehrin her iki tarafındaki ticarete hizmet eden onlarca gemi ve kayık bulunuyor.

İngiliz askeri misyonu üyesi olan William Whitman'ın tespitleri oldukça ilginçtir. Whitman 1801 yazında yolculuk yaptığı Rusçuk için şöyle diyor: “Burası bu bölgelerde serbest ticarete sahip tek şehirdir. Buraya her yerden mallar geliyor ve pazar bunların çeşitliliği ile dolu.” Bunlar: Leipzig basmaları, Linz kumaşları, Paris esansları, İngiliz şalları, tabakalar, kurdeleler, briketler, iğneler, toplu iğneler, kemerler, biberiye şişeleri, ilaçlar, elbiseler, danteller, fayanslar, müzik aletlerinin telleri, keman yayları, kalemler, çoraplar, saatler, yemek takımları, aynalar vs. Bu malların çoğu her kullanıcı için değildir fakat onların çeşitliliği yüksek hayat standardının, değişmiş zevklerin, lüks mallar tercihinin ve hatta daha sonra Avrupa'dan kopya edilen şehir hayatını uygulayacak moda düşkünün bir toplum kesiminin bir göstergesidir (Bakardjieva & Yordanov 2001: 21).

Kaynaklar gösteriyor ki 18. yüzyıl sonunda ve 19. yüzyıl başında Rusçuk’un ticari ilişkileri genişliyor, şekli değişiyor ve büyük kazançlar getiriyor. Yoğun ticari değiş tokuş yerel zanaat üretimini de teşvik ediyor. Rusçuk’ta kalmış birçok yabancı “fabrikalardan” bahsediyor. Bunlar muhtemelen büyük zanaat imalathaneleriydi. En ünlüleri sahtiyan, deri, balmumu, tütün, yün çuha, pamuk ve ipek atölyeleriydi. Rusçuk üreticileri sadece iç pazarla sınırlı değildi aynı zamanda dış pazarlara da mal veriyordu. Bu kuşkusuz yerel malların kalitesini ve çeşitliliğini arttırmıştır çünkü her geçen gün Avrupa standartlarını daha fazla göz önünde bulundurmaya zorlandılar (Bakardjieva & Yordanov 2001: 23).

Yoğun ekonomik hayat, önemli sayıda zengin tüccar ve zanaatkarların oluşmasına yol açıyor. Bunlar, yerel idarenin temsilcileriyle, yüksek gelir getiren mülk sahipleri, gemi işletmecileri vs. ile birlikte daha yüksek bir yaşam standardı getiriyor. 18. yüzyıl sonunda genellikle Belgrad, Niş, Vidin, Niğbolu ve Edirne’den gelen ilk Avrupalı aileler buraya yerleşiyor. Şehrin seçilmesi tesadüfi değildir çünkü burada ekonomik olanaklar çoktur ve şehir nispeten sakindir. Bu ailelerin kalıcı olmalarının en önemli sebeplerinden bir tanesi de Tirsinikli-zade İsmail Ağa’nın şehri ekonomik bakımdan kalkındırma politikasıdır. Musevilerle kurulacak ilişkilerin yerel ticareti geliştireceğini anlayan İsmail Ağa, Musevileri buraya yerleşmeleri konusunda kendisi teşvik etmiş, belediyelerini kurmalarına ve ilk sinagoglarını açmalarına yardımcı olmuş. Rusçuk ayanı için tarihçi Ş. Rozanes şöyle diyor: “Böyle bir yönetici olunca karışık zamanlara rağmen, herhangi bir risk almadan Musevilerin yerleşmesi doğaldı.”

Yeni ve eski yaşam ticaret merkezine paralel olarak yan yana devam ediyor. “Türk şehrinin merkezindeki küçük ve büyük pazar sokağı-Franz Kanits’e göre belirli günlerde çok hareketlidir. Buğday, sebze, meyve, hayvan vs. satan köylüler, rengârenk süslü olan Bulgar dükkânlarının önünde durup alışveriş yapmaktadırlar. En çok aranan zanaatlar Türk kundurası ve giysileri imal edenler ve saatçi, kürkçü ve saraç zanaatları yani yerli halk tarafından tercih edilen zanaatlardır. Avrupa malları daha fazla yabancılar tarafından ithal edilmektedir ve çok sayıda lüks Avrupa mallarından oluşan mağazalar, onların yanında da bazı ünlü Viyana giyim ve ayakkabı fabrikalarının şubeleri bulunmaktadır (Todorova 1997: 375).

Rusçuk’taki verimli arazilerin modern tarım faaliyetleriyle daha zengin hâle getirilebilmesi için tohum ıslah çalışmaları yapılmış, farklı türde buğday tohumları denenmiştir. Yine at cinsinin ıslahı için Eskişehir’deki Çifteler Hârâ-yı Hümâyûnundan özel atlar getirilmiştir.

E- Finansal Düzenlemeler

Bu anlamda dikkate değer en mühim çalışma “Menafî Sandıkları”nın kurulmasıdır. Yerel halkın temsilcilerinden oluşan bu sandıklar, yerel kaynakların toplanmasıyla oluşturulan nakdî birikimlerin toplandığı bir fon niteliğindedir. Rumeli vilayetlerinde, özellikle Midhat Paşa’nın valiliğini yürüttüğü Tuna vilayetinde uygulanan sandıklar, işlevini yerine getirmesi bağlamında çok faydalı ve başarılı bulunmuştu (Sunay 2002: 24). Çiftçilerin daima muhtaç oldukları borç para için mecburen tefecilere başvurdıkları ve ağır ve fahiş faiz yükünden dolayı mahsullerinin faydasını görmedikleri anlaşılmıştır. Memlekette Avrupa gibi düşük ve mutedil faizli borç para verecek bankalar teşkilini temin eyleyecek derecede henüz istidat olmadığından Midhat Paşa Niş valiliğinden beri buna bir çare düşünmekte idi. Bu defa vilayetlerin yeniden teşkilatlanması sırasında bu meseleye de yeni bir yol bulunmuştur. Şöyle ki; kokoroz (mısır) mahsulü diğerlerinden daha bereketli olup çok köyler dahilinde sahipsiz kalmış arazi bulunduğundan bir köy kaç hane ise ve hane başına yarım dönüm hesabıyla boş araziden yer ayrılarak boş veya sahibi belirsiz arazi yoksa bu oranda bir tarla kiralanarak köylerde mısır ekilmiş ve bunun ihtiyaç gösterdiği çalışmalar Müslüman köylerinde tatil günü olan cuma, Hristiyan köylerinde ise tatil olan pazar günleri bütün ahali tarafından imece usulüyle yapılmak ve mevsiminde mahsulü toplanmak üzere planlanmıştır. Bu zirai faaliyetten ne miktar mahsul elde edilmişse köy ihtiyar meclisleri marifetiyle toplanıp bağlı olduğu kaza merkezine götürülerek idare meclisi nezaretinde orada müzayede ile satılmak ve bir kazanın dahilindeki bütün köylerin bu şekilde satılan mısır paraları ne miktar olmuş ise her kaza merkezinde bu parayla “Yardım Sandığı” [Menafî Sandığı] adıyla bir sandık kurulmuş ve faydalı neticeler hasıl olmasıyla da yaygınlaştırılmıştır (Midhat Paşa’nın Hatıraları: 1 1997: 48).

Farklı finansal faaliyetlerden biri de ıslahhanelerin üretime yönlendirilip elde edilen kârın kurum masraflarının karşılanmasında kullanılmasıdır ki, ikinci yıldan itibaren sistemli hâle gelen bu katkının önemli meblağlara ulaştığı söylenebilir. Islahhanelerin en düzenli müşterileri askeri kurumlar olmakla birlikte, gerek panayırıldaki stantlara, gerek şehrin belli başlı yerlerindeki dükkânlara ve gerekse yılın belli günlerinde düzenlenen kermeslere halkın özel bir ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır (Koç 2006: 187).

III. SONUÇ

Osmanlı Devleti’nin reformcuları 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında modernleşme meselesini toplum hayatının bütün alanlarına Batı bilgi birikimini yerleştirmek olarak tanımlıyorlardı. Modernleşme bu süreçte temelli ve kapsamlı bir

dönüşüm süreci olarak algılanmıyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısının Osmanlı reformcuları ise imparatorluğun artık kapsamlı bir reforma ihtiyacı olduğunu farkındaydılar. Rusçuk şehrinde yaşanan modernleşme takvimi de bu çerçevede adeta bu anlayışların provası mahiyetindedir.

Tuna Nehri'nin stratejik bir mevkiinde bulunan, sahip olduğu ticari ve zirai zenginliklerle ve limanıyla erken devirlerden itibaren Osmanlı Devleti'nin sefer organizasyonlarında önemli rol oynayan Rusçuk şehri 18. yüzyıldan itibaren Batılılaşma hareketlerinin yaşandığı bir yer olmuştur. Bunda Avrupalı devlet temsilcileri ve tüccarlarla yaşanan yoğun münasebetler etkili olmuştur. Şehrin yaşam kültüründen, bayındırlık hizmetlerine ve mimarisine kadar yaşanan değişim için en hareketli dönemi Midhat Paşa'nın valilik zamanı olmuştur ki bu süreç Osmanlı Devleti'nde artık kapsamlı reform ihtiyacının belirginleştiği döneme tekabül etmektedir. Midhat Paşa Rusçuk'ta sadece dört yıl kalmıştır, fakat bu dört yıl içinde şehir bambaşka bir görünüm kazanmış, kültür hayatı canlanmış ve yaşam standardı değişmiştir. Şehir artık otellere, basımevine, gazeteye, kimsesiz çocuklar bakımevine, bağımsız gemi teşkilatına, memleket sandığına, demiryolu, bayındırlık ve su işleri planlarına sahip olmuştur.

KAYNAKÇA

AKSAKAL, Hasan (2009). “Tanzimatın İki Yüzü: İcraatları ve Temsil Ettikleri Değerler Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Reformculuk Analizi: Midhat Paşa ile Sultan II. Abdülhamid”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research*, 2 (9): 14.

AKYILDIZ, Ali (2002). “Balkanlara Osmanlılardan Miras Bir Çağdaş Medeniyet Ürünü: Rusçuk-Varna Demiryolu”, *Balkanlarda İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, Sofya, 21-23 Nisan, 2000, s. 131, İstanbul: IRCICA.

BABİNGER, Franz (1988). “Rusçuk”, *İA*, Cilt 9, İstanbul: MEB.

BAKARDJİEVA, Teodora & Stoyan YORDANOV (2001). *Ruse. Prostranstvo İstoriya, [Ruse. Region and History]*, Ruse: Avangart Print.

BOSTAN, İdris (1992). *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara: TTK.

Bulgaristan'da Türk Basını, (1980). Ankara: Basın Yayın Genel Müdürlüğü.

ÇETİNSAYA, Gökhan (2005). “Midhat Paşa”, *DİA*, Cilt 30, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- DANIŞMEND, İsmail Hami (1971). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, (Cilt 1), İstanbul: Türkiye Yayınları.
- DOYKOV, Vasil G. (1959). *Ruse İkonomgeografıka Karakteristika [Economic & Geographic Character (Structure) of Ruse]*, Sofiya.
- ERDOĞAN, Meryem K. (2005). “Rusçuk Kalesi”, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Bildiriler*, s. 425, Eskişehir.
- ERDOĞAN, Meryem K. (2011). “Tuna Gazetesi’ne Göre Osmanlı Devleti’nin Rumeli’de Bulunan Demiryolları”, *CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri 14-16 Nisan 2011 Uşak*, I, ss. 566-567. İzmir.
- ERDOĞAN, Meryem K.; FERLİBAŞ, Meral B. ve Kamil ÇOLAK, (2010). *Rusçuk Ayanı Tirsiniklizâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 3. Kitap*, (1999). Haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- FERLİBAŞ, Meral Bayrak (2013). “Tuna Vilayeti Islahhaneleri”, *Bellekten*, LXXVII (279): 581.
- GANEV, Spas (1928). *Ruse Vi Zorata Na Osvobojenioto, [Ruse on the Verge of Liberation]*, Ruse.
- GENCER, Mustafa (2008). “Osmanlı-Türk Modernleşme Sürecinde Kültür, Din ve Siyaset İlişkileri”, *Turkish Studies International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(2): 355-356.
- GEORGİVA, Tanička (1997). “Proekti Za Jelezopitno Stroitelstvo 130 Godini Jp Liniya Ruse-Varna”, *Almanah*, II, 123, [Railroads Building Projects 130 Years of The Ruse-Varna Railroad”, *Almanac*, II], Ruse.
- İNCİCİYAN, P. L. ve H. D. ANDREASYAN (1974). “Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3: 130, (Ayrı basım), İstanbul.
- İVANOV, İvan N. (1997). “Avrupa Bilimine ve Kültürüne 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Rusçuk Şehrinde Duyulan İlgi”, *Almanak*, II, 388, Rusçuk.

İVANOVA, Svetlana (1996). “Vızrajdane Kıım Predistoriyata Na Rusenskata Obşına Prez XVII i XVIII V.” [Enlightenment Towards The Pre-municipal Era of 17th and 18th Centuries in Ruse], *Almanah*, I, 51, Ruse.

KEREN, Tsvi (1996). “Evreite V Rusçuk-Razvitiето Na Evreyskata Obşına V Stolitsata Na Dunavskiya Vilaet” [Jews in Ruse: The Development of The Jewish Community President in The Capital of The Danubian Principality], *Almanah*, I, 59, Ruse.

KİEL, Machiel (2008). “Rusçuk”, *DİA*, Cilt 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

KOÇ, Bekir (2006). “Islahhanelerin Finans Olanakları ve İç İşleyişleri”, *OTAM*, 20: 187, Ankara.

Mehmed Neşrî, (2008). *Cihânnümâ*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Çamlıca Yayınevi.

Midhat Paşa'nın Hatıraları: 1 Hayatım İbret Olsun [Tavsıra-i İbret], (1997). Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları.

NALETOVA, Violeta (1997). “18. ve 19. Yüzyıllarda Rusçuk'taki Müziğe İlişkin Bilgiler”, *Almanak*, II, 381. Rusçuk.

ÖZTÜRK, Cemil (1995). “Türkiye’de Meslekî ve Teknik Eğitimin Doğuşu I: Islahhaneler”, *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*. 430, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

PARMAKOV, Simeon P. (1936). *Ruse Vçera i Dnes [Ruse Yesterday and Today]*, Ruse.

POPOV, Nikola Georgiev (1928). *Opisanie na Rusçuk za Vremeto ot 1860-1879 Godina [The Description of Ruse Between 1860-1879]*, Ruse.

RIZAJ, Skender (1986). “Midhat Paşa'nın Rumeli’de Vilayetler Kurulmasındaki Rolü”, *Uluslararası Midhat Paşa Semineri Bildiriler ve Tartışmalar Edirne, 8-10 Mayıs 1984*, ss. 59-60. Ankara: TTK

RUSEV, Rusi (1997). “İki Yabancı Bakış Açısından Rusçuk Şehri, Şehir Alanı Hakkında Kültür-Semiotik Görünüş, Rusçuk”, *Almanak*, II, 425-427, Rusçuk.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet (2007). “Tanzimat Dönemi’nde Yüksek Yargı ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye (1838–1876)”, *Adâlet Kitabı*, Ed. Bülent Arı ve Selim Aslantaş, ss. 209-210. Ankara: Adalet Bakanlığı.

SİMEONOV, Sim. (1929). *Ruse Vi Minaloto i Dnesi [Ruse in The Past and Today]*, Rusçuk.

SİROMAHOVA, Ječka (1970). “Kım İstoriyata na Ukrepitelnata Sistema na Ruse po Vreme na Rusku-Turskite Voyni (1768-1878)” [The History of the Defense System of Ruse During the Russo-Ottomano Wars (1768-1878)], *İzvestiya Na Narodniya Muzey-Ruse* [The Bulletins of Public Museum–Ruse], Kniga IV [Book IV], 43, Bapha [Varna].

SÖĞÜTLÜ, İlyas (2010). “Türk Modernleşmesi Sürecinde Mithat Paşa”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11 (1): 108.

SUNAY, Cengiz (2002). “Belediyeciliğin Doğuşu Sürecinde Osmanlı Mirası”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3: 24.

ŞAROVA, Krumka (1997). “Ruse Prez XV-XIX V.” [Ruse Between 15th–19th Centuries], *Almanah*, II, 63, Ruse.

Şemseddin Sami (1308). *Kâmûsü'l-a'lâm*, 3: 2323, İstanbul.

TEODORA, Bakardjieva & Stoyan YORDANOV (2001). *Ruse. Prostranstvo i İstoriya*, [Ruse. Region and History]. Ruse: Avangart Print.

TODOROVA, Tsveta (1997). “Eski Rusçuk'tan Yeni Rusçuk'a”, *Almanak*, II, 373, Rusçuk.

TODOROVA, Tsveta (1997). “Eski Rusçuk'tan Yeni Rusçuk'a”, *Almanak*, II, 375, Rusçuk.

USLU, Recep (1999). “Osmanlılarda Batı Musikisi Teorisi Eserleri: XIX. Yüzyıl” Erişim Tarihi: 02.02.2014, <http://www.turkishmusicportal.org/article.php?id=12&lang2=tr>

YORDANOV, Stoyan & Teodora BAKARDJİEVA (SİSTAVİTELİ), (1999). *Podbrani İzvori za İstoriyata na Grad Ruse i Rusenskiya Kray, II-XIX. V.*, [Selected Bibliography on the History of Ruse and Ruse Region, II-XIXth Centuries], Ruse: Avangart Print.